

Список використаних джерел

1. Алексеева М.І. Мотиви навчання учнів.– К. : Радянська школа, 1974.– 120 с.
2. Бабанский Ю.К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе.– М. : Просвещение, 1985. – 208 с.
3. Бланк Т. В. Формування позитивної мотивації як фактору успіху навчальної діяльності молодших школярів / Т. В. Бланк // Початкове навчання та виховання : наук.-метод. журн. - Харків : Основа. – 2009. – № 16/18.– С. 2-9.
4. Изучение мотивации поведения детей и подростков / Под ред. Л.И.Божович и Л.В.Благонадежиной. — М. : Педагогика, 1972.— 352 с.
5. Маркова А.К. и др. Формирование мотивации учения: Кн. для учителя / А.К.Маркова, Т.А.Матис, А.Б.Орлов. — М. : Просвещение, 1990. — 192 с.
6. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль «Направленность». (Лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы) – К. : Миллениум, 2004. — 521 с.

In the article carried out the theoretical analysis of forming of positive motivation for the developing of interest of studies and desire to succeed by pupils during the study.

Key words: *motivation, reason, motivation of studies, methods of stimulation, success.*

УДК 378

Герасимова І.Г. , Кочурська І.В.

ГУМАНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ ГЕНДЕРНИХ ПРОБЛЕМ

Демократичні перетворення суспільного життя в Україні надають проблемі гуманізації особливого значення. Суттєвою перешкодою на шляху реалізації завдань гуманізації освітньої системи постають проблеми гендерного характеру. Розгляду теоретичних засад утілення гендерного підходу в систему освіти у контексті її гуманізації присвячена дана стаття.

Ключові слова: *професійна підготовка, гуманізація, гендерний підхід.*

Проблема професійної підготовки майбутніх педагогів набуває особливої актуальності на сучасному етапі розбудови національної системи освіти і входження України до європейського освітнього простору за всіма напрямками Болонського процесу. Удосконалення фахової підготовки педагогів у ВНЗ передбачає реалізацію низки важливих концепцій, що визначають сучасні пріоритети в освіті. Застосування особистісно-орієнтованих технологій навчання, гуманістичних підходів, максимальна індивідуалізація навчально-виховного процесу, створення належних умов для саморозвитку особистості, самореалізація потреб молодшої людини та її природних задатків – тенденції, без яких неможливо уявити прогресивний розвиток педагогічної науки, процес оволодіння професійними знаннями й уміннями. Упровадження демократичних засад і принципів гуманізації системи освіти в Україні, що відповідає загальноєвропейській спрямованості на базові цінності, зумовлює актуальність урахування гендерної проблематики в процесі становлення майбутніх педагогів.

Основні положення гуманізації освіти викладено в нормативних документах, які визначають державну політику в цій галузі, напрями її реформування: Національній доктрині розвитку освіти в Україні у ХХІ ст., законі України «Про

вищу освіту», Державній Національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ ст.), Державній програмі «Учитель», Концепції педагогічної освіти України. Важливими для нашого дослідження є наукові праці, присвячені підготовці майбутніх фахівців в умовах ВНЗ (А. Алексюк, А. Андрущенко, О. Біда, В. Кремень, М. Сметанський, О. Пехота, В. Шахов). Г. Балл розглядає психолого-педагогічний аспект гуманізації загальної та професійної освіти. Філософські проблеми гуманізації, її механізми висвітлюють І. Аносов, М. Бахтін, Р. Беланова, І. Зязюн, М. Євтух, П. Кононенко, В. Семиченко, О. Сухомлинська. Різні аспекти гуманізації навчально-виховного процесу проаналізовано в працях С. Бондар, С. Гончаренко, Н. Ничкало та ін.

У річищі досліджуваної проблеми актуальними є роботи, що стосуються професійної підготовки майбутніх педагогів. Зокрема, питання вдосконалення змісту, форм і методів формування педагогічних умінь і навиків розглядали О. Абдуліна, В. Безпалько, Н. Никандров, Н. Тимошенко; створення професіограми сучасного вчителя – у полі зору О. Киричук, В. Сластьоніна, О. Щербакова; питання набуття студентами професійної майстерності висвітлювали Т. Грінченко, Л. Рувінський, М. Солдатенко; посилення особистісного підходу в процесі фахової підготовки обстоюють І. Бех, Д. Белухін, Є. Бондаревська, В. Суриков; важливість ціннісно-сміслового підходу в навчанні майбутніх спеціалістів обґрунтовують А. Бойко, Л. Кондратова, О. Рудницька.

Проблеми підготовки фахівців до реалізації гендерного підходу в професійній діяльності, формування гендерної культури студентів ВНЗ знайшли відображення у дисертаційних дослідженнях С. Гришак, І. Іванової, І. Мунтяна, Н. Приходькіної, П. Терзі та ін.

Слід зазначити, що попри значну наукову розробленість актуальних освітніх проблем, більшість дослідників і педагогів говорять про кризу сучасної системи освіти, причина якої вбачається у перетворенні освіти на утилітарне засвоєння вузького спектру професійних знань і навиків, у втраті ціннісного аспекту знань, їх гуманістичного підтексту. До базових цінностей, зокрема, належить визнання гендерної рівності, створення однакових умов для професійного й особистісного розвитку майбутніх фахівців, незалежно від статі та з урахуванням гендерних особливостей. Саме тому є потреба в окресленні завдань гуманізації професійної підготовки педагогів крізь призму гендерних проблем.

Мета статті – розглянути зміст і перспективи гуманізації навчання і виховання майбутніх педагогів з позиції гендерного підходу, шляхи його реалізації у фаховій підготовці студентів ВНЗ.

На початку ХХІ ст. проблема гуманізму, гуманізації сфер суспільного життя набуває особливого значення. Це зумовлено взаємозалежністю усіх елементів світу, важливістю порозуміння на індивідуальному й міжособистісному рівнях, визнанням пріоритету духовних цінностей, ідеології людини й людяності. Походження терміна «гуманізм» сягає грецької та римської античності. Цицерон розумів гуманізм як «ідеал освіти заможних римлян, змістом якої було... виховання людей... за грецьким зразком...» [1, с. 169] Поняття «гуманізм» у значенні відповідності людській сутності уперше було вжите філософом Панецієм (Рим – Афіни). Давньокитайський учений Конфуцій обстоював принципи людяності, справедливості й обов'язку, довіри і релігійної моралі [2]

Як явище культури, гуманізм заявив про себе в період Ренесансу, коли стверджувалося ставлення до людини як до найвищої цінності, що передбачало визнання її прав на свободу, щастя, розвиток (ідея людяності). У добу Просвітництва проблеми людини, суспільства, перспектив розвитку людських відносин стають пріоритетними у працях філософів (Я. Коменський, К. Гельвецій, Й. Песталоцці). З огляду на сучасне розуміння гендеру, категорії щастя і свободи набувають дещо іншого забарвлення у порівнянні з тлумаченням їх у минулому. Це свідчить про

історичну змінність цих понять, про те, що кожна епоха має свої ідеали, свої світоглядні установки, а тому соціальні умови, за яких суспільне становище жінок розглядатиметься як рівне зі статусом чоловіків, ще попереду.

Сучасні науковці розглядають гуманізм як світогляд, у центрі якого ідея людини як найвища цінність, її рівноправність як морально-духовної істоти щодо інших людей, природи, суспільства (вузьке розуміння). У широкому контексті гуманізм – феномен культури, що стимулює загальний прогрес світової цивілізації. Синтез цих визначень дозволяє В. Бітаєву характеризувати гуманізм як динамічну систему поглядів, уявлень, моральних принципів, що заперечують будь-які прояви нерівноправності в суспільстві, а також як практичні дії, що реалізують ці принципи в усіх сферах суспільного буття [3].

Слушною є характеристика поняття гуманізму, подана російським культурологом Т. Панфіловою, як «історично обумовленої системи поглядів, що визнає людину самодостатньою цінністю, розглядає її як свідомий об'єкт своїх дій, розвиток якого за законами власної діяльності є необхідною умовою розвитку суспільства» [4, с. 116]. Отже, кожний тип цивілізації відрізняється від попереднього певним комплексом уявлень про гуманізм, засобами і механізмами його інтеграції в соціальне життя. Так, зародження гуманізму в первісному суспільстві було пов'язане з поняттями рівності, справедливості, гідності. Ідея гуманізму в стародавніх Індії, Єгипті, Китаї, Греції ґрунтувалася на уявленні про людину як найвищу цінність, творця культури, носія духовності – саме це стало головним змістом гуманістичної ідеології та процесу розвитку людської цивілізації. Важливим для нашого дослідження є положення про те, що кожна людина може мати самостійні судження і керуватися ними. Гуманізм Відродження став ідейною основою усіх форм духовної культури, зокрема вчення гуманістів XVIII-XIX ст.

За часів капіталізму гуманістична тенденція зазнала деформації в марксистській та постмарксистській світоглядно-методологічних установках, що спричинило подальше її перекручення, перетворення на псевдогуманістичну. У тоталітарний період «пролетарський гуманізм» ґрунтувався на насильстві над особистістю, нещадній боротьбі з опозиціонерами ніби-то за побудову безкласового справедливого суспільства [5].

«Новий гуманізм» другої половини XX ст. базується на запереченні антидемократичного режиму. У цей час європейська гуманістична орієнтація розгортається у двох напрямках: один пов'язаний з осмисленням людської долі через призму перспектив соціального розвитку; другий зосереджується на сучасних проблемах буття людини. Виникають та активно впроваджуються різноманітні соціальні проекти гуманізації людських взаємин в умовах виробництва й повсякденного спілкування (концепції «якості життя», «гуманістичного комунітаризму» тощо). Поширюються також екзистенціалістські проекти гуманізму: песимістичний (М. Гайдеггер, Ж.-П. Сартр, А. Камю) та оптимістичний (Л. Тренс, М. Поланті, Р. Мей, Д. Гелбрун) [6].

Сьогодні гуманізм XVII-XX ст., на думку науковців, потребує перосмислення й адаптації до нових історичних умов, оскільки суспільні трансформації, що є ознакою переходу від індустріального до постіндустріального суспільства, вимагають використання потенціалу кожної людини. З погляду вчених, індивідуалізація сучасної цивілізації може вести як до гуманізації людства, так і до дестабілізації світу. Саме тому особливого значення набуває важливість взаємодії, співпраці, гуманізації усіх сфер життя, розвитку особистості кожної людини, визнання пріоритету духовних цінностей [2].

Україна має великий досвід гуманізації навчання й виховання. Розвиток гуманістичних ідей в історії української педагогічної думки тісно пов'язаний з традиціями національного виховання. Гуманізм був серед основних принципів

педагогіки за часів Київської Русі (літературні твори митрополита Іларіона «Слово про закон і благодать», Володимира Мономаха «Повчання», Нестора «Повісті врем'яних літ») [7]. В епоху українського національного Відродження (XVI-XVIII ст.) принципи демократизації та гуманізації втілювалися в діяльності братських, січових і козацьких шкіл.

Визначальними для розвитку й спрямованості вітчизняної суспільної думки, освіти й культури стали педагогічні погляди Г. Сковороди, М. Драгоманова, М. Грушевського, М. Костомарова, В. Винниченка, П. Юркевича, А. Духновича. Центром української духовності й осередком гуманістичної педагогіки стала Києво-Могилянська академія (КМа), принципи навчання в якій ґрунтувалися на демократичності й неупередженості, а особлива увага приділялась вихованню студентів, спонуканню їх до самовдосконалення, розвитку почуття свободи особистості в поєднанні з вимогою дисциплінованості й працелюбства. Природність процесу виховання в КМа забезпечували: добірність наставників, створення гідної та праведної атмосфери [2, с. 95-106].

Видатні педагоги-гуманісти кінця XVIII-початку XIX ст. (М. Пирогов, М. Добролюбов, І. Котляревський, В. Капніст) вбачали мету виховання в формуванні моральності, духовності людини, обстоювали індивідуальний підхід і всебічний розвиток вихованців. Утвердити принципи гуманного виховання прагнув К.Д. Ушинський, який заклав основи національної гуманістичної педагогіки. Освітнім ідеалом І. Франка була всебічна, звільнена від усяких забобонів, глибоко народна й національна за формою, гуманна школа [7].

Засновник новаторської гуманістичної педагогіки XX ст. В. Сухомлинський розглядав гуманізацію на державному рівні як принцип взаємин між суспільним і особистим, як сутність педагогіки. Важливе місце в розробленому педагогом гуманізмі належить думкам про піднесення людини як найвищої соціальної цінності, про ствердження її почуття гідності, поваги до себе та інших. Він вказує шляхи виховання гуманності: раціональна організація уроку, методика його проведення, індивідуальний підхід і власний приклад, система бесід на етичні теми, диспути, казки, гумор, гуманні взаємини в родині [8, с. 308].

У розвитку сучасної української гуманістично спрямованої думки визначною є «педагогіка співробітництва» (80-90 рр. XX ст.), автори якої – відомі педагогічно-науковці: Ш. Амонашвілі, І. Якиманська, С. Сисоева, Н. Бібік, С. Подмазін, В. Рибалка, Л. Романишина.

І. Бех розкрив наукову сутність особистісно-орієнтованої освіти, створив технології, спрямовані на духовне зростання людини. Загальнопедагогічні основи наукового розроблення проблеми сучасного гуманізму висвітлює вчений-педагог Г. Балл (зокрема педагогічні орієнтири гуманізації загальної та професійної освіти), згідно з якими кожна людина володіє невичерпними можливостями особистісного розвитку, які можуть бути реалізовані кожним індивідом за умови надання йому потрібної соціальної підтримки [9]. Погляди вченого набувають особливого значення в контексті реалізації гендерного підходу в усіх сферах життєдіяльності людини, створюючи теоретичне підґрунтя для впровадження принципу гендерної рівності в систему освіти.

У процесі професійного розвитку людина не лише збагачується знаннями, вона має усвідомити себе як особистість, отримати можливість проявити все те, що закладено в ній природою. Отже, під гуманізацією освіти слід розуміти створення соціально-ціннісної та морально-психологічної основи для взаємин між суб'єктами педагогічного процесу, здатної забезпечити становлення особистості того, хто навчається, а критерієм повинна бути міра індивідуального самовизначення. Щодо цього слушною є позиція Є. Шиянова, який розглядає гуманізацію освіти як соціально-педагогічний феномен, що відображає суспільні тенденції в побудові й

функціонуванні освітньої системи. На думку автора, сутність цього феномена полягає в тому, що:

- гуманізація – це процес, спрямований на розвиток особистості як суб'єкта творчої діяльності, пізнання і спілкування;
- гуманізація є важливою характеристикою способу життя, вона передбачає нові відносини між педагогом і учнем;
- гуманізація – ключовий момент нового педагогічного мислення, що змінює погляд на характер і суть навчально-виховного процесу, в якому педагоги й вихованці стають суб'єктами розвитку своєї творчої індивідуальності [10].

Значною перешкодою на шляху гуманізації стають упередження патріархального характеру, що значно обмежують сферу професійної та особистісної самореалізації потенційних фахівців і фахівчинь. Ці обмеження мають гендерне забарвлення, хоча на офіційному рівні чоловіки й жінки розглядаються як повноцінні учасники соціального розвитку, а гендерний підхід визнаний необхідною умовою існування демократичного суспільства. Реальні трансформації гендерних відносин в суспільстві з одного боку, а також численні гендерні стереотипи, зокрема в системі освіти – з другого створюють суперечність сучасного етапу соціального розвитку, яка відбиває його особливості та зумовлює необхідність упровадження гендерного підходу. Саме гендерний підхід має стати компонентом гуманістичних, демократичних перетворень відносин між учасниками навчально-виховного процесу, одним зі шляхів досягнення гендерного паритету в державі.

«Гендерна рівність – це рівність чоловіка й жінки перед законом у прояві всіх своїх соціальних сил, можливість вільного вибору ними форм соціальної активності, свободи самовираження, самоствердження відповідно до власних гендерних інтересів і потреб» [11, с. 207].

Під час вирішення проблеми гендерної рівності особливо наголошується на необхідності врахування відмінностей між статями, зважаючи на багатоваріативний вплив чинника статі у синергізмі біологічного й соціального. Гендерний підхід в освіті передбачає таку організацію навчання у ВНЗ, яка сприятиме реконструкції традиційних обмежень щодо розвитку потенціалу особистості, створенню умов для розкриття здібностей суб'єктів, формуванню відповідного рівня індивідуальної гендерної свідомості, структуру якої складають життєві позиції, цілі та ідеали майбутньої професійної діяльності тощо. А це потребує розробки нових підходів до навчання, оновлення його змісту, що відображає специфіку гендерного підходу.

Головним завданням, яке вирішується внаслідок застосування гендерного підходу, на думку вчених [12], є демонстрація історичної змінності та соціальної зумовленості гендерних стереотипів, зосередження уваги на тому, щоб поведінка людини більшою мірою визначалася особистими нахилами, а не вимогою поводитись «як належить».

Долучаючись до позиції науковців [13], ми можемо виокремити принципи реалізації гендерного підходу в освіті, а саме:

- демократичність, що передбачає забезпечення рівних прав в отриманні якісної вищої освіти й участі в суспільному житті;
- визнання рівноправності особистості, що має в основі, за висловлюванням Г. Сковороди, нерівну рівність [14], а саме – врахування відмінностей в організації життєдіяльності, фізіологічних особливостей;
- партнерські взаємини як між студентами різної статі, так і між викладачами й студентами, а також між викладачами ВНЗ.

Згідно з гендерним підходом, відмінності в поведінці, мисленні та сприйманні визначаються не лише психобіологічними, а й соціальними чинниками, такими, як виховання відповідно до поширених у кожній культурі уявлень про чоловіче й жіноче призначення. Тому гендерний підхід в освіті передбачає:

- диференційований підхід з боку викладачів (у ході дискусій, наприклад, слід ураховувати, що дівчата віддають перевагу обміну думками, а не захисту чітко визначених позицій, вони меншою мірою схильні демонструвати свої знання, часто соромляться говорити перед аудиторією);

- урахування складнощів процесу зміни уявлень, стереотипів, які стосуються поведінки, зовнішнього вигляду, мислення, що властиві представникам різної статі;
- наявність суперечності між стереотипними уявленнями, що притаманні суспільній свідомості, і власними бажаннями й схильностями людини [15].

Реалізація гендерного підходу в системі освіти передбачає активне залучення учасників навчально-виховного процесу до гендерних досліджень, у ході яких виявляється історична змінність і умовність гендерних стереотипів, а також те, що вони стримують розвиток особистості. Необхідним є введення гендерного знання в коло соціально-гуманітарних дисциплін, розробка спецкурсів з гендерної проблематики, відповідна тренінгові робота щодо формування якостей, які дозволяють відчувати свободу під час власного вибору без обмежень прав і свобод інших.

Очікувати реальної гуманізації освітнього процесу через реалізацію гендерного підходу було б годі без підготовки до нього корпусу викладачів навчального закладу, свідомість яких, на жаль, значною мірою сформована в умовах панування патріархальних поглядів на стать і соціальний статус жінок. Усвідомлення суттєвих соціально-економічних змін і відповідних трансформацій способу життя сучасної молоді – неабияка проблема, без подолання якої навряд чи можна сподіватись на реальні результати. Саме впровадження гендерного підходу в систему освіти дозволяє переосмислити гуманістичний потенціал вітчизняної освіти, аби він відповідав реаліям нашого часу.

Список використаних джерел

1. Словарь античности. Пер. с нем. – М. : Прогресс, 1989. – 704 с.
2. Беланова Р.А. Гуманізація та гуманітаризація освіти в класичних університетах (Україна – США) : Монографія. - К. : Центр практичної філософії, 2001. - 216 с.
3. Бітаєв В.А. Естетичне виховання і гуманізація особи. – К. : ДАККіМ, 2003. – 232 с.
4. Панфилова Т.В. О содержании понятия «гуманизм» //Философские науки. – 1990. - № 9. – С. 116.
5. Андрущенко В.П., Губерський Л.В., Михальченко М.І. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз. – К. : Знання України, 2002. - 580 с.
6. Андрущенко В.П., Губерський Л.В., Михальченко М.І. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія - К. : Генеза, 2006. - 656 с.
7. Історія української школи і педагогіки: Навч. посіб. / [За ред. О.О. Любара] - К. : Знання, КОО, 2003. - 450 с.
8. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям: Вибрані твори в 5т. // В.О. Сухомлинський - Т. 3. - К. : Рад. школа, 1977.
9. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах [Текст]/ Г.О. Балл - К.; Рівне: Вид-во О. Зень, 2007. - 172 с.
10. Гендерний підхід в управлінні загальноосвітніми навчальними закладами: Навч. посібник/ за заг. ред. В.В. Олійник, Л.І Даніленко. – К., Логос, 2004. – 212 с.
11. Костикова И., Митрофанова А., Пулина Н., Градскова Ю. Перспективы гендерного образования в России: взгляд педагога/ И. Костикова, А. Митрофанова, Н. Пулина, Ю. Градскова// Высшее образование в России. – 2001. - №2. – С. 68-75.
12. Гендерная интеграция : Возможности и пределы социальных инноваций// Ред.-сост. О.Б. Савинская, Е.В. Кочкина, Л.Н. Федорова. – СПб. : Алетейя. – 2004. – 298 с.
13. Сковорода Г. Твори: у 2т. - / Г. Сковорода К., 1961. – Т.1. – С. 345.
14. Смоляр Л.О. Становлення гендерної освіти в Україні/ Основи теорії гендеру: Навчальний посібник / Л.О. Смоляр – К. : “К.І.С.”, 2004. – С. 504-519.

Humanization of all spheres of social life is a condition of democratic transformations in Ukraine. Gender problems are prevent from realization of tasks of humanistic process in education. The Article is devoted to consideration of theoretical foundations of inculcation of gender approach to educational system in the context of its humanization.

Key words: professional training, humanization, gender approach.